

SOSYOLOGCA

OCAK-ARALIK 2017

CİLT:7 SAYI:13-14

ISSN: 2146-5207

HALİDE EDİP'İN FİKİR DÜNYASI VE SİNEKLİ BAKKAL ROMANINDA ORYANTALİZM

Nur BALCIOĞLU

Özet: Halide Edip Adivar, yakın tarihimizi tanımak ve tartışmak için müstesna bir aydındır. Halide Edip'in fikir dünyasında Doğu-Batı sorunsalı yaşamaktadır. Bu anlamda, bu çalışmada, Halide Edip'in 'Sinekli Bakkal' romanı üzerinden Doğu ile Batı arasındaki fark ve çatışmayı ele alarak bu çatışmayı uzlaştırma çabasını ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Halide Edip Adivar, Oryantalizm, 'Sinekli Bakkal'.

THE WORLD OF IDEAS OF HALİDE EDİP AND ORIENTALISM IN THE NOVEL OF 'THE CLOWN AND HIS DAUGHTER'

Nur BALCIOĞLU

Abstract: Halide Edip Adivar is an exceptional intellectual to get to know and discuss our recent history. In Halide Edip's world of ideas, the East-West problematic is alive. In this sense, in this study, we will try to reveal the effort to reconcile this conflict by addressing the difference and conflict between East and West through Halide Edip's novel 'The Clown and His Daughter'.

Keywords: Halide Edip Adivar, Orientalism, The Clown and His Daughter.

HALİDE EDİP'İN FİKİR DÜNYASI VE SİNEKLİ BAKKAL ROMANINDA ORYANTALİZM

Nur BALCIOĞLU

Halide Edib Adıvar yakın tarihimizi tanımak, tartışmak için müstesna bir münevverdir. Halide Edib'in fikir dünyasında Doğu-Batı sorunsalı diri bir vaziyettedir. Tanzimat'la birlikte yönünü Batı'ya çevirmiş Osmanlı Doğu ve Batı uygarlık kodları arasında sıkışıp kalmıştır. Bu durum Servet-i Fünun Edebiyatı döneminde keskin bir ayrıma gidecek ve nihayet İkinci Meşhuriyet döneminde dünya görüşü düzeyinde bir sorun olarak karşımıza çıkacaktır. Cumhuriyet döneminde yeni devlet her yönüyle rotasını Batı'ya çevirmiş vaziyettedir. Bütün bu değişim sürecine bağlı olarak toplum bir kimlik kargaşası yaşamaktadır. Halide Edib bu kimlik kargaşasını Doğu-Batı farklılığı temelinde ele almıştır. Bu farklılık ve çatışma eserlerine de yansımaktadır. Bu çalışmada Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* romanı üzerinden Doğu-Batı farklılığı ve çelişmesini ele alarak bu çatışmayı uzlaştırma (sentez) çabasını ortaya koymaya çalışacağız.

Halide Edip'de Doğu-Batı sorunu Osmanlı'nın XIX. Yüzyılda yaptığı Batılılaşma seçiminin bir ürünüdür. Tanzimat devletinin seçimine bağlı olarak siyasal, sosyal, kültürel, alanlarda uğradığı değişimin ilk büyük adımı sayılmaktadır. Batılılaşma hareketleri ilk defa bu dönemde görülmektedir. Ancak toplum kimliğinde Batıcı yönde bir değişiklik söz konusu değildir. Değişiklikler öncelikle devlet veya siyaset düzeyindedir. Bu değişikliklerle yeni ve eski kadrolar arasında bir çekişme ve farklılık söz konusudur. Batıcı kadrolar arasında da Almancı, İngilizci, Rusçu vb. olarak farklılık ve çelişki vardır. Değişim edebiyatçılarımızı da haliyle etkileyecektir. Dönemin iki önemli aydını olan Ahmet Mithat Efendi ve Namık Kemal bilhassa Batı'nın kültürel değer ve normlarının toplumda yerleşmesi ihtimaline şiddetle karşı çıkarlar. Bu nedenle Tanzimat döneminde Türk Edebiyatı'na giren bir tür olarak ilk romanlarımız da yanlış "aşırı Batılılaşmış" alafranga tipler eleştirilmiştir.

Servet-i Fünun döneminde siyasi konuda tartışmalar konusunda bir çekimserlik vardır. Ancak Batı'nın kültürel normlarına karşı bir ön yargı söz konusu değildir. Kadrolar arasında da temel Batı seçimi ve yönelişi konusunda tartışma olmamıştır. Tartışma hangi devlet ile siyasi işbirliği kurulacağı

konusundadır. Batı yaşam tarzı özellikle iktidara aday çeşitli siyasi kadrolar arasındadır.¹ Yaşam tarzı konusu özellikle bu dönemde öne çıkmış durumdadır. Servet-i Fünun devrinde “okulda dil öğrenir. Batı’nın görünüşü onlar için tabiidir. Avrupai giyim ve yaşayış, yabancı dil bilgisi, alafranga musiki günlük hayat içinde yadırganmaz. Halit Ziya ve Mehmet Rauf’un eserlerinde Batı musikisi, piyano Avrupai döşeme, yerli zevklerle her hangi bir mukayeseye girilmeden verilir. Halide Edib’te ise bunlar bir zevkin ve fikrin temsilcisi olarak tezahür eder.”²

Halide Edib’in yazın hayatına başladığı dönem olan ikinci Meşrutiyet devrinde aydınları en çok meşgul eden fikir, İmparatorluğun yok olmaktan nasıl kurtarılacağıdır. Batı içindeki farklılıklar arasında keskin ayırım bu dönemde etkisini çeşitli siyasi kadrolar arasında daha da fazla arttırmıştır. Halide Edib bu dönemdeki birçok aydın gibi ikinci Abdülhamit’e muhaliftir. Halide Edib’in fikir dünyası başlangıçta hürriyet, özgürlük, anayasal düzenin yeniden inşası gibi kavramlarla şekillenmiştir. Yaşadığı dönemde hakim olan çeşitli fikir cereyanları vardır. Adıvar’da bu cereyanlardan önemli ölçüde etkilenecek ve bu etki tesirini eserlerinde görülecektir. Enginün’e göre (2007) Halide Edip yoğun olarak Ziya Gökalp’in sistemleştirdiği Türkçülük ve modern mistik akımın temsilcisi olan Rıza Tefvik Bölükbaşı’ndan etkilenmiştir.³ Bu ikili etkiyi birbiriyle uzlaştırma çabasıdır. Bölükbaşı’nın kadının eğitimi ve sosyal hakları üzerine fikirleri Adıvar’ı önemli ölçüde etkilemiştir. Adıvar’ın kendisi de eserlerinde bilhassa kadının eğitim ve terbiyesi üzerinde durmuş, kadının sosyal haklarının temininin toplumun ilerlemesi bakımından büyük rol oynadığından bahsetmiştir. Kadının Batılı ülkelerde olduğu gibi disiplinli ve iyi bir eğitimden geçmesi gerektiği görüşündedir.

Halide Edip Adıvar Batı’nın ilim ve sanat anlayışının bir kadını geliştireceğini ve bu kadının toplumda gerçek ilerlemeyi gerçekleştireceğini savunmuştur. Batı’yı sadece giyim ve moda gibi konularda örnek alan kadına şiddetle karşı çıkmaktadır. Batı’nın ilim ve sanat anlayışıyla tahsil görmüş bir kadın pekâlâ milli ve kültürel değerlere bağlı olabilir fikri üzerine yoğunlaşmıştır. Özellikle Handan karakteri bu düşünce etrafında biçimlenmiştir. Kadının toplumda ikinci planda kalarak var olmasını ısrarlı bir şekilde eleştirmektedir. Okuyan, düşünen milli değerlerine bağlı vatansever kadın onun için en iyi örneği teşkil eden kadındır. *Vurun Kahpeye* ve *Ateşten Gömlek* bu temayı işlediği eserlerindedir. “Onu, daha önceki ve çağdaş Türk yazarların-

¹ Eğribel, Ertan ve Elif Süreyya Genç (2001), “XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Yaşamı”, *Sosyoloji Yıllığı* Kitap 8: XIX. Yüzyıl, İstanbul, Kardeşler Matbaası.

² Enginün, İnci (2007), *Halide Edib Adıvar’ın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi*, İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 18.

³ Enginün, İnci, a.g.e.

dan ayıran en önemli özellik, kadını, kadın eğitimini ve kadının aile ve sosyal hayattaki değiştirici gücünü merkez almasıdır. Bilhassa Türkiye’de eski Türk örfüyle Batı medeniyeti çatışmasında Halide Edib, yeni bir medeniyet yaratacakların yanındadır. Ancak yeninin her zaman, eskiden daha iyi olduğunu savunmaz. Zira geçici modalardan da yeni olarak görüldüğünün farkındadır. Halide Edib’in kadın konusunda almış olduğu sentezci tavır, Türk kültürü bakımından çok önemlidir.”⁴

Halide Edib’in fikir dünyasında kadın ve Türkçülük görüşü iç içedir. Her ikisi de aynı zamanda bir sorun olarak ele alınmıştır. İkinci meşrutiyet döneminde Türkçülük Batı’nın kültür ve değerleri üzerine en ufak bir eleştiri getirmeyen Servet-i Fünun aydınlarına karşı benimsenmiştir. Adivar dönemin genel temayülünün aksine ne Batı’nın ne de Doğu’nun büsbütün kötü olduğu fikrini savunmaktadır. Ancak bir şekilde her hangi bir milletin yönünü Batı’ya çevirirken iki önemli noktaya dikkat etmesi gerektiğini belirtmektedir. “1- Milletlerin kendi kültürlerini ve benliklerini muhafaza etmek şartıyla, manevi kıymetlere, maddi ve mekanik kudretler kadar yer vermek; her hangi ideoloji salgını ile insan münasebetlerinin, iç nizamlarının altüst olmasına mani olmak. İşte ancak bu yoldaki tekâmül, Garp medeniyeti adını taşımaya layıktır. Böyle bir duruma doğru beraberlik içinde yürümek temayülü, bugün her medeni Garplı ve Şarklının içinde vardır. 2- İstikbali hazırlayan fikir cereyanları içinde yavaş yavaş modası geçen, yani kudretini kaybeden diğer bir nokta daha vardır. Bu, sadece mekanik ve materyalist kudretlere inananların saplandığı bir noktadır. O nokta, insanîyetin kurtuluşunun ancak fertleri birer makine gibi işletmekle mümkün olacağına kanaat getirmişlerin inancıdır.”⁵ Bütün bunlardan hareketle, Halide Edib bir Doğu-Batı sentezi görüşüne varmada kadına özel bir rol ve görev yüklemiştir. Doğu’nun ve Batı’nın yetiştirdiğı bireyi romanlarında kadın kahramanları aracılığıyla irdelenecek, her iki kültürün kadın üzerinde olan etkisini bütünleştirmeye çalışacaktır. Özellikle *Sinekli Bakkal* romanı bu görüşlerinin bir ifadesi olarak öne çıkacaktır.

Sinekli Bakkal Halide Edib Adivar’ın ilk olarak, Londra’da 1935 yılında İngilizce Soyтары ve Kızı adıyla basılan eseridir. Daha sonra Türkçe olarak 1936 yılında Haber gazetesinde neşredilmiştir. Aynı yıl kitap olarak yayımlanmıştır. 1942 yılında CHP roman ödülünü kazanmıştır. Roman İstanbul’un fakir semtlerinden birine ait olan Sinekli Bakkal sokağında geçmektedir. Sokak, kendine has sakinleriyle geleneklerine bağlı tipik bir Osmanlı sokağıdır. İkinci Abdülhamit döneminde geçen romanın konusu řu şekildedir: Sinekli

⁴ Enginün, İnci, a.g.e., s. 416

⁵ Adivar, Halide Edip (2009), *Türkiye’de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri*, İstanbul, Can Yayınları, Cilt: 1-2, s. 24.

Bakkal sokağının daima ciddi ve suratı asık bir imamı olan Hacı İlhami Efendi sokak sakinlerinin gördüklerinde saygıda kusur etmediği ancak içten içe pek sevmedikleri biridir. İlhami Efendi'nin bütün dünyası cennet ve cehennem üzerine vaazlar vermekten ibaret gibidir. Bu vaazların konusu daha çok cehennem üzerinedir. Dünya zevkleriyle meşgul olanların günahkâr olup cehenneme gideceğini sık sık tekrarlamaktadır. İlhami Efendi bütün bu özellikleriyle Batı'nın küçümseyici ve şeytanlaştırıcı bakış açısıyla baktığı, uzlaşması mümkün olmayan Doğulu kimliği ve oryantalist bakış açısını temsil etmektedir. Adıvar burada İlhami Efendi üzerinden Doğu'yu yanlış temsil eden bağınaz bir kimliği okuyucuya eleştirel bir dille aktarmaktadır. İlhami Beyin Kızı olan Emine ise arada kalmış arayışlar içinde olan saf, uzlaşmacı Batı ile barışık Doğulu kadın kimliğinin temsil etmektedir. Emine'nin bu Doğulu kadın kimliği Batı tarafından esirgenen, takdir edilen, kurtarılmayı bekleyen, ilişki kurulan oryantalizm anlayışının temsilcisi olarak başrolü üstlenmektedir.

İlhami Efendi'nin kızı Emine çelişkiler içinde ama saflığı ile kurtarılmayı beklemektedir. Önünde kendisinin koymadığı engeller, duvarlar vardır. Emine pek dışarı çıkmamaktadır. Babası İlhami Efendi'nin hizmetini görüp ev işleriyle uğraşmaktadır. Çevresindeki ortam kendisini yetiştirmeye, geliştirmeye elverişli değildir. İmamın evine çok yakın olan İstanbul Bakkalisesi'ni Mustafa Efendi işletmektedir. Mustafa Efendi kardeşi ve yeğeniyle yaşamaktadır. Bu yeğenin lakabı mahallede 'Kız Tefvik'tir. Bunun nedeni ise Tefvik'in kadın kılığına girip Zenne rolü yapmasındadır. Tefvik'in en büyük tutkusu oyunculuktur. İlhami Efendi'nin kızı Emine Tefvik'i pencereden çocuklarla oynarken izler, haylazlıklarından ve oyunculuk merakından vazgeçerse iyi bir koca olacağını düşünmektedir. Böylece Tefvik ve Emine birbirlerine aşık olmuşlardır. Tefvik Emine'yi kaçıtır ve gizlice evlenirler. Emine Tefvik'i bir daha oyunculuga heves etmeme ve haylazlık yapmama konusunda uyarır ve ondan söz alır. Tefvik çok sevdiği Emine'ye bu sözü verir. Burada Hacı İlhami Efendi kızını evlatlıktan reddetmiştir. Diğer bir deyişle sadece evlat, kadın olarak değil kimlik olarak da reddedilmiş kendi kimliğini veren babadan uzaklaşmıştır. Henüz yeni bir kimlik de edinmemiştir.

Evlilik baba evinden/kimliğinden bir çıkış olmasına rağmen yeni bağımsız bir kimliğe geçiş olmamıştır. Emine ve Tefvik'in evlilikleri ilk günler gayet mutlu geçmektedir. Ancak bakkala gelen herkese Tefvik'in borç vermesi yüzünden Emine son derece rahatsız ve öfkeli. Bakkalın idaresini kendisi üstlenmeye karar verir. Böylece bakkal iyi para kazandırmaya başlar. Lakin Tefvik'in içini yakan bir ateş vardır. Bu ateşin adı oyunculuktur. Emine'ye verdiği sözden dolayı pişman olmuştur. Onun en büyük tutkusudur orta oyununda yer almak. Bir gece Emine bakkaldan kahkahalar duyar ve aşağıya bakkala iner. Tefvik oyuncu arkadaşlarına Emine'nin taklidini yapmaktadır.

Emine'nin üstün gibi görünen özellikleri ve üstlendiği ekonomik akılcı kimliği alay konusudur. Emine bunu görünce hiddetlenir ve adamların hepsini kovar. Emine Tefvik'i boşamaya karar verir. Babası İlhami Efendi bu kararını destekler. Karısının mahremini başka erkeklere sergilemesinden dolayı Tefvik Gelibolu'ya sürgün edilir. Emine babasının evine geri dönmek zorunda kalmıştır. Ancak bu eski kimliğine dönüş değildir. Baba evinden ayrılışının getirdiği yeni deneyimler ve tamamlanmamış da olsa yeni bir kimliği vardır. Bu kimliğini kendisi tamamlaması mümkün değildir. Bu kimliği tamamlamaya aday olan yeni doğurduğu kız çocuğudur. Çocuğa Rabia adı verilir. Rabia'da aynı ortam ve çelişkiler içindedir. Romanda bu çelişki ve çatışmayı artırıcı Batı ve Doğu kimlikleri arasındaki farklılıklar Rabia üzerinde odaklanarak belli bir biçimde sonlandırılmak ister.

Başlangıçta Rabia edilgendir. Bütün yönleriyle kendini akışa bırakmıştır. Sürekli olarak devreye giren yeni tipler ve olaylar içinde yalpalalar durur. Ama bundan bir sonuç da çıkar. Artık kimliğini tamamlamış Doğu-Batı sentezinin bir temsilcisi olur. Bunun için daha başlangıçtan beri yaşadığı olaylar, sorunlar abartılı, kimi zaman masalsı bir dille anlatılır. Çocukluğu adeta kendi denetiminde olmayan bir dizi olayın ve çatışmanın içinde geçer. İlhami Efendi Rabia'yı bir hafız olarak yetiştirmeye karar vermiştir. Rabia'ya devamlı olarak cennet ve özellikle de cehennemden bahsederek küçük kızı ürkütür. Onun her şeyi çabucak ezberlemesi ve Kuran'ı çok güzel okuması dedesinin dikkatini çeker. Rabia bir anda Sinekli Bakkal'ın küçük ve meşhur hafızı olur. Rabia cami ve konaklara Kuran okumaya gitmektedir. Bu sayede İlhami Efendi kendisine iyi bir gelir kaynağı bulmuştur. Bir gün Rabia'yı dinlemeye gelenler arasında Zaptiye Nazırı Selim Paşa'nın karısı Sabiha Hanım vardır. Sabiha Hanım Rabia'nın sesinden ve Kuran'ı mükemmel okumasından çok etkilenir. Sinekli Bakkal'a yakın bir konakta oturmaktadır paşa ve ailesi. Selim Paşa'ya Rabia'dan bahseder ve eğitimini üstlenmelerinin isabetli olacağını söyler. Selim Paşa bu kararı kabul eder. Dedesi İlhami Efendi ilk başlarda karşı çıksa da Selim Paşa'nın iknasıyla kabul eder. Rabia artık gündüzleri konağı gelip (büyükbabanın tam karşısı özelliklerle tanımlanan) bir Mevlevi dervişi olan Vehbi Dede'den musiki dersleri alacaktır. Bu derslerle Rabia Doğu'nun kendisine has olan Batı ile uzlaşmacı, uyumlu değerlerine farklı bir İslamiyet yorumu ve uygulamasıyla kavuşacaktır. Bu yeni tanışma ona başka yeni yollar da açmıştır. Annesinin başaramadığı ve tamamlayamadığı kimliği bu serüven içinde edinecektir.

Rabia'yı konakda dinleyenler arasında Selim Paşa'nın oğlu Hilmi de vardır. Hilmi ve arkadaşları Genç Türkler'e üyedir zorba bir padişahın Zaptiye Nazırı olan babasıyla bu yüzden fikirleri hep ters düşmektedir. Hilmi Rabia'nın bu güzel sesinin kendisinin müzik eğitmeni olan İspanya asıllı İtalyan müzisyen Peregrini tarafından eğitilmesini teklif eder. Peregrini, mem-

leketinde papazlık yapan ancak dinini inkâr ettiği için aforoz edilmiş eski bir papazdır. Bütün dinlere karşıdır. Selim Paşa buna şiddetle karşı çıkar. Rabia, Vehbi Dede ile derslerinde kısa bir sürede başarı ile ilerlemektedir. Bir gün Hilmi Bey piyano hocası olan Peregrini'ye kızı tanıtmak ister. Peregrini bu kız çocuğunun sesinden ve Kuran okumasından çok etkilenir. Onun eğitimini üstlenemeyeceğini kızın Allah'a ait olduğunu söyler. Böylece Rabia kendisini sınırlayan bütün ilişki ve koşullardan kurtulmuş, yeni bir serüvene girmiştir. Bu serüveni çevresiyle birlikte tamamlaması, kabul görmesi için roman yeni kurgu ve şaşırtmalara başvurur.

Rabia bir gece kâhya ile eve dönerken İstanbul Bakkaliye'sinin ışıkları görür ve çok heyecanlanır. Tefvik sürgünden dönmüştür. Ertesi gün Rabia koşarak bakkalın yolunu tutar. Rabia'nın kızı olduğunu öğrenen Tefvik onu büyük bir içtenlikle bağrına basar. Emine kızının gündüzleri konağa değil de bakkala gittiğini öğrenince küplere biner. Selim Paşa bu duruma bir çare bulmak için Hacı İlhami Efendi ve Tefvik'i çağırır ve Rabia'ya kiminle kalmak istediğini sorar. Rabia babasıyla kalmak istemektedir. Çünkü babası ve babasının arkadaşı olan Cüce Rakım'la bakkalda çok mutludur. Tefvik Rabia'nın Kuran okumalarından gelen paranın yine İlhami Efendi'ye verilmesini ister. Böylece İlhami Efendi için hiçbir sorun kalmamıştır. Ancak Emine Rabia'ya çok büyük kin duymaktadır. Emine dinmek bilmeyen bu kin ve öfkesiyle bu dünyadan göçüp gitmiştir. Rabia, Tefvik ve Rakım gündüzleri bakkalın işleriyle meşgul oluyor, akşamları ise ortaoyununda Hacivat ve Karagöz oynatıyorlardı. Rabia artık büyümüş ve genç kız olmuştur. Evlerine Peregrini, Vehbi Dede, Hilmi Bey ve arkadaşları geliyor onları her zaman samimi bir dost olarak ziyaret ediyorlardı. Hilmi Beyin siyasi eğilimleri yeni sorunlara neden olur. Ancak sonuçta bu kötü olaylardan (Hilmi Beyin bir isteğini yerine getirmek için Tefvik'in kadın kılığında girdiği postahannede tutuklanması) Hilmi Bey'de etkilenir. Hilmi Bey için gönlünde var olan ihtilal yapma isteği, Abdülhamit'in baskıcı yönetiminden kurtulma arzusu hepsi gözünde önemi yitirmiştir. Tefvik'in durumundan dolayı kendisini suçlu hissetmektedir. Hilmi Bey ancak hayatı (Mevlevi dedesi olan) Vehbi Dede gibi yaşayanların huzurlu olacağına inanmaktadır artık. Tefvik ve Hilmi Bey'in Şam'a sürgün edilmesiyle romanın birinci bölümü sona ermektedir. Daha henüz Rabia'daki dönüşüm tamamlanmamıştır. Doğu-Batı kimliği arasındaki uzlaşmazlığın nasıl çözüleceği belli olmuş olsa da henüz uygulamada Rabia'nın kurtuluşu gerçekleşmemiştir. Yine doğrudan kendisinin belirlemediği bir dizi olay kendisine yardımcı olacaktır.

Romanın ikinci bölümünde Rabia, Cüce Rakım ve Çingene Pembe bakkalı ve evi birlikte idare ediyorlardı. Tefvik'i çok özlüyorlardı. Burada Vehbi Dede ve Peregrini onları hiç yalnız bırakmıyorlardı. Peregrini küçük bir çocukken tanıdığı bu kıza karşı tuhaf hisler içindeydi. Rabia'da aralarında

olan yaş farkına rağmen ona hissi olarak büyük bir bağlılık hissediyordu. Peregrini kendisini bu durumdan bir süre soyutlamak istedi. Onun saf ve temiz, Doğu'nun en güzel halini temsil eden bu kıza olan bağlılığı gün geçtikçe artıyordu. Bir gün bu durumu Vehbi Dede'ye bu durumu açar ve kendince bu durumun imkansız olduğunu söylemektedir. Çünkü Rabia'nın onun gibi hiç bir şeye inanmayan bir adamla asla evlenmeyi kabul etmeyecektir. Peregrini, Rabia ile evlenebilmek için Müslüman olması gerektiğinin farkındadır. İç dünyasında büyük bir çekişme yaşamaktadır. Vaktiyle onun bir din adamı olmasını isteyen de bir kadındı. Annesinin en büyük emeli ve arzusu böyleydi. Ancak sadece annesi istediği için değil dünyanın bütün maddi zevklerinin tatmış ve sıkılmıştı. Bütün bunları dinleyen dede, atalarının belki de İspanyalı Müslüman bir aile olduğunu onun da bir gün özüne dönebileceğini söyler. Peregrini'nin annesinin vefatı üzerine memleketine gitmesi Rabia'yı içten içe çok üzmektedir. Onun dönmeyeceğini düşünmektedir. Peregrini döner dönmez Rabia'nın yanına gelir. Müslüman olmak istediğini söyler ve Rabia'ya evlilik teklif eder. Rabia bu teklifi kabul eder. Peregrini'nin yeni bir adı vardır artık. Rabia ona Osman adını vermiştir.

Rabia, Sinekli Bakkal'da yaşamak istemektedir. Vehbi Dede Rabia'ya ikisinin iki zıt mahsulün toprağı olduğunu ve bu yüzden endişeli olduğunu söylese de Rabia Osman'la mutlu olacağına emindir. Osman bu küçük sade her türlü kargaşadan uzak sokak da yaşamayı kabul eder. Evi Osman'ın alıştığı düzene göre düzenlerler. Rabia iyice Frenk işi olmasın diye Sabiha Hanım'a sık sık yakınırlar. Konak ahalisiyle de barışan Rabia ve Osman'ın nikahlarıkiyilir ve konak da bir yemek yenir. Osman Sinekli Bakkal'da yaşamaya zamanla alışır ve benimser. Bazen Rabia ile bu konu yüzünden aralarında ufak tefek anlaşmazlıklar olsada, sonunda bir şekilde tatlıya bağlanır. Rabia ve Osman bir bebek beklemektir. Sinekli Bakkal büyük bir sevinç yaşamaktadır. Burada İkinci Meşrutiyet ilan edilir. Böylece Tevfik sürgünden döner. Sevinçleri bir kat daha artacaktır. Sokak tam bir bayram havası içindedir. Ancak İkinci Meşrutiyet'in beklenildiği sonuçları vermemesini dile getiren Adıvar böylece romana son noktayı koyar. Çözüm öncelikle Rabia gibi görünmüş olsa da ancak alışlagelmemiş bir biçimde Müslüman olan bir yabancı ile evliliği sayesinde gelmiştir. Rabia oryantalizmin kurtarılmış Doğulu kadınıdır. Esas fedakârlığı yapan (Müslümanlıktan öteye Mevleviliği seçerek din değiştiren) Batılı kahramandır.

Sinekli Bakkal romanı iddialı bir romandır. Ama bu iddiasını temellendiremez. Önerdiği Doğu-Batı sentezi sonuçta iki yabancı'nın Mevlevi kimliği içinde kimliklerinden vazgeçerek birlikteliğidir. Temelde değişen yoktur. Ama kişisel düzeyde bir değişiklik ve seçim ile yeni bir kimlik mümkün olabilmiştir. Bu nedenle romanda kahramanların dinamizmi, serüveni yaşadıkları çevreden soyutlanmış izlemini verecek biçimde bireysel ve soyuttur.

Romanın adı Sinekli Bakkal'dır. Belki Türkiye'dir burası. Ama romanda hiçbir belirleyiciliği yoktur. Siyasi, dinsel olaylar, taassup, Abdülhamit, paşalar, yerli tipler, zengin konaklar, saray çevresi, fakir mahalle birer dekor olmaktan öteye geçmez. Hatta her şey verili olan ilişkilerin dışında gerçekleşir. Amaç dönemin koşullarını tanımak, tartışmak yerine Doğu-batı sentezinin veya kimlik değişiminin nasıl gerçekleşeceği. Rabia'nın kimliğini tamamlaması bireysel serüveninin ve bir yönüyle de şansın (kimliğini değiştiren Batılı koca) ürünüdür. Rabia'nın kimliğinin (din) değişimi sorun olacağından Batılı kocanın kimliğini değiştirmesi sonuçta kahramanın da yer değiştirmesine neden olur.

Halide Edip Adıvar'ın Doğu-Batı çatışmasının sona ermesi için önerisi bir anlamda (romanın kahramanı olan Rabia gibi) çocukça bir saflık taşır. Romana göre her iki tarafında farklılıkları toplumlararası ilişki ve koşulların, sömürü, baskı, üstünlük, egemenlik ilişkilerinin dışındadır. "Ne Batı, ne de Doğu tam kötüdür." Kimliklerini belirleyen dindir. Düşmanlıklar dinden kaynaklanmaktadır. Dinden vazgeçmek önerilememektedir. Bu durumda uzlaşmak için yapılması gereken dinin yeniden bir yorumudur. Her iki taraf değil ama özellikle Doğulu olan "aşırı Doğulu ve İslam" kimliğinden vazgeçerse, koşullar değişirse de, Batı ile mutlu olması mümkündür. Doğu eksikliklerini tamamlamak için bu halde bile Batı'ya ihtiyaç duymaktadır. Kendi başına ve adına bu eksiklikleri kapatması yetmemekte, aynı zamanda bunun için Batı'nın onayı, kabulü de gerekmektedir. Sentezi kuran, tamamlayan Rabia-Osman (Peregrini) ailesi bu mutluluğu Mevlevi dervişe borçludur. Aslında sonuçta "Doğu, Doğu olarak kalmaktadır. Batı, Batı olarak kalmaktadır." Üstünlük ilişkisinde de değişen yoktur, ama bu üstünlük ilişkisi içinde Batı ile uyumlu olmak önerilmektedir.

Halide Edip Adıvar Doğu-Batı keskin ayrımını bir uzlaşmaya götürmeye çalışmaktadır. Romanda Vehbi Dede Doğu'nun mistik ve gizemci felsefesini, dünya görüşünü temsil etmektedir. Bir diğer önemli husus, Peregrini'ye Mevleviliğin uzlaşmacı kültürüyle yaklaşarak onun Doğu'ya sitayiş dolu bir bakış açısı benimsemesine sebep olmuştur. Yazar bu sentezde Vehbi Dede'ye önemli bir misyon yüklemektedir. Gerçekte Romanın esas tezini ve kahramanını Vehbi Dede üstlenmekte, mağdur ve kurtarılması gereken, saf Rabia'ya yol göstermektedir. Dede musiki yoluyla Doğu'nun insanı güzelleştiren yanlarını adeta bir seyyah gibi gören ve bunu insanlara gösteren bir nurani bir bilge konumundadır. Halide Edip, Vehbi Dede'nin ne söyleyeceğini okuyucuya merak ettirmek ister. Çünkü Dede karmaşa içinde olan bir toplum için adeta şifadır. Bunun için önce farklılıkların reddedilmesi veya çatışma nedeni olmaktan çıkmasının benimsenmesi gerekir.

Sonuçta günümüz açısından "Doğu-Batı sentezi" adına yeni bir şey söylenmesi söz konusu değildir. "Adı Allah, Rab, ne olursa olsun. Nurunun en

parlak en ezeli olduğu bir yer, sırrının makesi bir tek şey vardır: Aşk!" Vehbi Dede sakin ve hocadır. Yol gösterendir. "Peregrini heyecanla bağırıyordu: Ya kinler, nefretler, boğuşmalar, didişmeler, vahşetler... Onları bir fenalık Allahının eseri olarak kabul etmek lazım değil mi?/ Hayır... Hepsi aynı nurun gölgeleri, hepsi aynı ilahi ressamın kullandığı başka başka boyalar... Ben, sadece hepimizi içine alan muazzam bir vahdetin parçası olduğuna iman ettim. Bundan ötesini perdenin bu tarafında kimse idrak edemez."⁶ Gerçekte farklılıklar devam etmekte, ama saymaca bir birliktelik kurulmaktadır. Romanın senteze nasıl ulaştığı bellidir. Peregrini ve Rabia'nın evlenmeleri Batı'nın akli yücelten ve Doğu'nun kalbi yücelten yönlerinin birleşmesi olarak sunulur. Bu, Batı'nın kendini merkez aldığı Doğu'ya oryantalist yaklaşımın en belirgin kalıbıdır. İyi kalpli ama akılsız Doğu'yu Batı gelip adam edecektir!⁷

Kaynakça

Adivar, Halide Edip (2007). *Sinekli Bakkal*, İstanbul: Can.

Adivar, Halide Edip (2007-2009). *Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri*, Cilt: 1-2, İstanbul: Can.

Eğribel, Ertan ve Elif Süreyya Genç (2001), "XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Yaşamı", *Sosyoloji Yıllığı Kitap 8: XIX. Yüzyıl*, İstanbul, Kardeşler Matbaası.

Enginün, İnci (2007). *Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*. İstanbul: Dergâh.

⁶ Adivar, Halide Edip (2007), *Sinekli Bakkal*, İstanbul, Can Yayınları, s. 85-86.

⁷ Eğribel, Ertan (2001), "Türk Romanı ve Düşüncesinin Oryantalizm ve Garbiyatçılığı İçselleşme Biçiminden Kopmasının Önemi: Kemal Tahir ve Doğu-Batı Çatışması", *Kemal Tahir 100. Yaşında*, Editörler: Ertan Eğribel, M. Fatih Andı, Ankara, Kültür Bakanlığı.